

Zoltán András

„A kisebbségi léthez jellem kell”

Sokrat Janowicz esszé- és interjúkötetéről

Az 1936-ban a jelenlegi lengyel–fehérorosz határ lengyel oldalán született Sokrat Janowicz (fehéroroszból átírva: Szakrat Janovics), a mai fehérorosz irodalom egyik külföldön legismertebb – Vaszil Bikov halála után talán legismertebb – képviselője. Prózaíró, költő, műfordító, esszéista, korábban hosszú évekig újságíróskodott, tehát évtizedeken keresztül afféle mindenese volt a lengyelországi fehérorosz irodalomnak. Szépirodalmi munkáit kizárólag fehérorosz nyelven írja, publicisztikája és esszéi azonban főleg a többségi lengyel társadalomhoz szólnak, s ezért lengyel nyelven íródnak.

A kötet főcímét Janowicz egyik prózaversétől vette kölcsön a kötetet összeállító Robert Traba. Talán ’otthonosság’ lehetne a magyar fordítása a szerző 65. születésnapja alkalmából megjelent kötet címének, mert az idézett prózaversben is az otthon felidézésétől jut el a költő a haza fogalmáig. Ez az otthon a szülőház a határtól néhány kilométerre fekvő Krynkiben, ahová a költő néhány éve visszatért, hogy végleg itt telepedjen le. ’Fehérorosz nyomok és jelek’ az alcím jelentése, ami jól jellemzi a kötet tartalmát. Az 1980-as és 1990-es években írt tanulmányok jellemző témája a lengyelországi fehérorosz kisebbség sorsa, irodalma, a többségi társadalomhoz való viszonya és nem utolsósorban az anyaországhoz fűződő kapcsolata.

Janowicz a lengyelországi fehérorosz irodalom sajátos értékét abban látja, hogy ez a néhány százezres kisebbség nem került közvetlenül szovjet befolyás alá, hanem a lengyel irodalommal együtt az európai kulturális áramlatok közegében fejlődött. Lengyelország nem csak a lengyel irodalomnak a hazája, hanem ennek a nem szovjet fehérorosznak is, ezért a szerző fontosnak tartja, hogy a többségi lengyelség is megismerje a vele egy államban élő kisebbség irodalmát. Az utóbbi időkben erre megvan a lehetőség, mert a művek egyre inkább hozzáférhetőek lengyel fordításban, sőt – nem utolsósorban éppen Janowicznak köszönhetően – nyugat-európai nyelveken is. A szerző több tanulmányban próbálta közelebb hozni a lengyel olvasóhoz a Białystok környéki fehérorosz kisebbség kultúráját, sőt egyáltalán a fehérorosz népnek a lengyelrel évszázadokon át összefonódó történetét. Amikor a Szovjetunió szétesése után Lengyelország keleti határán megjelent a független Fehéroroszország a maga számtalan ellentmondásával, Janowicz többször is tollat ragadott a régebbi és közelebbi fehérorosz történelem megvilágítására, az új szomszéd társadalmi, vallási és kulturális viszonyainak bemutatására. Ezek a tanulmányok teszik ki a kötet jelentős részét, s ezért a könyv a fehérorosz viszonyokban való eligazodást nagymértékben segíti. Janowicz azért is megbízható kalauz ezekben a viszonyokban, mert nem elfogult: a lengyelséggel folytatott minden vitája mellett tisztában van annak a jelentőségével, hogy Lengyelország a fehérorosz etnikum számára jobb feltételeket teremtett, mint annak idején a Szovjetunió, amelynek hagyományait a mai Fehéroroszország minden volt szovjet tagköztársaságnál jobban őrzi.

Mivel a lengyelországi fehéroroszek nem kizárólag diaszpórában élnek, hanem meghatározott területhez kapcsolódnak, ezért Janowicz szerint inkább az európai kis népekre emlékeztetnek. Lengyelország keleti, legszegényebb részén élnek, ezért igen nagy mértékben sújtotta őket a kommunista rezsim parasztellenes politikája és az ország iparosítása. A háború után a fehérorosz népesség Lengyelországban csaknem teljes egészében

parasztokból, mégpedig többnyire szegényparasztokból állt, s az iparosítás idején megindult a tömeges elvándorlás a falvakból a városokba, a gyárakba. Pozitív változást hozott ugyanakkor az, hogy az iskolai oktatás általános hozzáférhetősége folytán kialakult a fehérorosz értelmiség, igaz nem falun, ahol a népességnek alig tíz százaléka maradt meg, hanem a városok panellakásaiban és villanegyedeiben. Falun a maradék fehérorosz lakosság sosem veszti el nemzeti jellegét, mivel túl élesen különbözik a többségi lengyelektől, a városokban azonban szórványhelyzetbe kerülve viszonylag gyorsan asszimilálódik. A paraszti jellegű fehérorosz kisebbség értelmiségi jellegűvé válik, sőt kialakul egyfajta fehérorosz sznobizmus is, ami nem kis mértékben a lengyel nacionalizmusnak és a katolikus missziós tudatnak köszönhető, amely az ortodox fehéroroszok rovására akar terjeszkedni Kelet-Lengyelországban.

Mindenek ellenére Janowicz a lengyelországi fehéroroszokban egy születő európai kis népet lát. Fő érve az, hogy a maradék lengyelországi fehéroroszok megőrzik anyanyelvüket, míg odaát, a Fehérorosz Köztársaságban a fehéroroszok reménytelenül eloroszosodnak. Ez a két világ egyre jobban távolodik egymástól: Lengyelország az európai integráció felé tart, Fehéroroszország pedig Oroszországhoz közeledik. Fehéroroszország nem nemzetállam, hanem – Janowicz szerint – négyötöd részben „szovjet nép” lakja, tehát ez valamiféle maradék Szovjetunió, amely Fehéroroszország méretűre zsugorodott. S ez még sokáig így lesz, egészen addig, míg ki nem hálnak azok a nemzedékek, amelyek emlékeznek még a szovjet birodalomra.

A lengyelországi fehérorosz kisebbség sorsát nagyban befolyásolja a többségi nemzet hozzá való viszonya. Ebben nagy hátrányuk a fehéroroszoknak, hogy ortodox vallásuk miatt a lengyelek szemében összemosisódnak az oroszokkal, s a lengyelek érthető oroszellenessége rájuk is kivétel időnként. Konfliktusokra nincsen ok, de szükség van kölcsönös megértésre, s a többségi nemzetnek kell nagyvonalúbbnak mutatkoznia.

A lengyelországi fehérorosz kisebbség Janowicz szerint ma életének abban a szakaszában van, amikor már választás útján lesz valaki ennek a közösségnek a tagja. Ilyen körülmények között a kisebbséghez tartozás nem kelt lelki komfortérzetet, sőt éppen ellenkezőleg, átlagon felüli érzékenységet, jellemet igényel. A nemzeti kisebbséggel való azonosulás szüntelenül mobilizálja az egyént szellemileg. A többségi társadalommal szemben állandóan bizonyítania kell, hogy fehérorosznak lenni nem jelent semmi rendkívülit, negatív dolgot pedig végképp nem. Éppen ellenkezőleg: a két nyelvben és két kultúrában való szabad mozgás nyilvánvaló előnyt jelent.

Sokrat Janowicznak a kötetben szereplő írásai a lengyelországi fehérorosz kisebbség fennmaradása miatti aggodalom mellett e kisebbség kultúrateremtő képességét is hangsúlyozzák, kiemelve azt, hogy ez a népcsoport összetéveszthetetlen és nélkülözhetetlen színfoltja az európai kultúrának.

(Sokrat Janowicz: Ojczystość. Białoruskie ślady i znaki. Wybór i opracowanie Robert Traba. Olsztyn, WK Borussia, 2001. 236 p.)